

Masrur RAHIMJONOV,
Alfraganus universiteti dotsenti, PhD
E-mail: rahimjonov.masrur@gmail.com

PhD N.Farxodjonova odira taqrizi asosida

ISLOM DINIDA AYOLLARNING ILM OLISHLARIGA BO'LGAN MUNOSABAT

Annotatsiya

Maqolada Islom dinida ilm olishning o'rmi va ayniqsa, ayollarning ta'lim olish huquqi diniy, tarixiy va ijtimoiy manbalar asosida yoritilgan. Islom dini insonni, jumladan ayolni ham ilm olishga chorlaydi va bu amalni ibodat darajasiga ko'taradi. Asarda jaholat davrida ayollarga bo'lgan salbiy munosabat hamda Islom dini bu adolasizlikni qanday bartaraf etgani Qur'on oyatlari va hadislar asosida tahlil qilinadi. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) ayollar uchun alohida ilmiy majlislar tashkil etgani, ularni diniy va dunyoviy bilimlarga da'vat etgani haqida dalillar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Islom dini, ayollar ta'limi, ilm olish, hadis ilmi, sahobiy ayollar, Qur'on, Payg'ambar (s.a.v.), diniy ekstremizm, jaholat davri, shariat, ma'naviyat, oila, ijtimoiy tenglik.

ОТНОШЕНИЕ К ОБУЧЕНИЮ ЖЕНЩИН В ИСЛАМЕ

Аннотация

В статье раскрывается значение получения знаний в исламе, особенно право женщин на образование, на основе религиозных, исторических и социальных источников. Ислам призывает человека, в том числе женщину, к приобретению знаний и возвышает этот процесс до уровня поклонения. В работе анализируется отношение к женщинам в эпоху невежества (джахилия) и то, каким образом ислам устранил эту несправедливость на основе аятов Корана и хадисов. Приводятся доказательства того, что Пророк Мухаммад (с.а.в.) организовывал специальные научные собрания для женщин и призывал их к изучению религиозных и светских наук.

Ключевые слова: ислам, образование женщин, получение знаний, наука хадиса, женщины-сахабийат, Коран, Пророк (с.а.в.), религиозный экстремизм, эпоха джахилии, шариат, духовность, семья, социальное равенство.

THE ATTITUDE TOWARD WOMEN'S EDUCATION IN ISLAM

Annotation

This article discusses the importance of acquiring knowledge in Islam, particularly the right of women to education, based on religious, historical, and social sources. Islam calls upon every human being, including women, to seek knowledge and elevates this act to the level of worship. The article analyzes the negative attitudes toward women during the pre-Islamic era of ignorance and how Islam eliminated such injustices through Qur'anic verses and prophetic traditions. Evidence is presented showing that the Prophet Muhammad (peace be upon him) organized special educational gatherings for women and encouraged them to acquire both religious and worldly knowledge.

Keywords: Islam, women's education, seeking knowledge, hadith studies, female companions, Qur'an, Prophet Muhammad (PBUH), religious extremism, pre-Islamic era of ignorance, Sharia, spirituality, family, social equality.

Kirish. Insoniyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida ilm-ma'rifat jamiyat rivojining asosiy omili bo'lib kelgan. Har qanday xalqning madaniy va ma'naviy yuksalishi avvalo ta'lim tizimi va ilmga bo'lgan munosabat bilan belgilanadi. Shu jihatdan, Islom dini paydo bo'lgan ilk davrlardanoq ilm olishni eng yuksak fazilat sifatida e'tirof etgan. Bu g'oya Qur'on oyatlari va hadislar mazmunida yaqqol namoyon bo'ladi. Islom nafaqat erkaklarni, balki ayollarni ham ilm izlashga, tafakkur yuritishga va ijtimoiy hayotda faol bo'lishga undaydi. Payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning hayotiy amaliyoti va sahobiyalar tajribasi bunga yorqin dalildir. Ularning faoliyati orqali musulmon jamiyatida ayollar ilmiy, ma'naviy va tarbiyaviy jihatdan yuksak mavqega ega bo'lgan.

Tarixiy manbalar shundan dalolat beradiki, musulmon ayollar hadis, fiqh, tafsir, adabiyot va tibbiyot sohalarida ham faol ishtirok etganlar. Ularning ilmga bo'lgan qiziqishi va fidoyiligi nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlarda ham musulmon jamoalarida ta'lim an'analari shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Bugungi kunda ayollar ta'limi masalasi yana dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Diniy qadriyatlar, tarixiy tajriba va zamonaviy ta'lim tamoyillarining uyg'unligi orqali jamiyatda ilmiy-ma'naviy uyg'unlash jarayonlarini yanada rivojlantirish mumkin. Shu bois, ayollarning ilmiy salohiyatini oshirish nafaqat ijtimoiy zarurat, balki diniy va ma'naviy burch sifatida ham qaralishi lozim. Ilm olish islom dinining asosiy ta'limotlaridan biri. Ibodat darajasiga ko'tarilgan ilmni musulmonlar shariat doirasida o'rganishga uringanlar. Tabiiyki, shariat ahkomlari ayol-qizlarning ilm olishiga taqiq qo'ymagan. Ayollardagi ma'naviy nuqson va kamchiliklar faqat ilm o'rganish bilan bartaraf etilishi mumkin edi. Diniy ekstremistik guruhlarning ayollarning ta'lim olishiga to'siq bo'layotgan fikrlari asossiz ekanligini islom, ayniqsa, hadis ilmi tarixidan bilib olish mumkin.

Islomda oila masalasiga alohida e'tibor bilan qaralishi ma'lum. Chunki oila har bir jamiyatning o'zagi hisoblanadi. O'zagi mustahkam jamiyatning o'zi ham mustahkam bo'ladi. Xolbuki, dushmanlar «Islom ayollar masalasiga unchalik e'tibor bermaydi, ayol kishi mislsiz jabr-sitam ostida qolgan», deb ayblab kelmoqdalar. Qur'oni karimda Payg'ambar

(s.a.v.)ning ayollariga katta e'tibor berilishining o'zi dushmanlarning gaplari behuda ekaniga yorqin dalildir.

Islom dini kelgan vaqtda Arabiston yarim oroli jaholat botqog'iga botgan ekani haqida manbalar xabar beradi. Johillik, adolatsizlik, zulm keng tarqagan davr hisoblanadi. Ayniqsa, ayollarga tegishli masalalarda bu ishlar avj olib, eng cho'qqisiga chiqqan edi. U davrda ayol odam o'rnida ko'rilmadi. Masalan, nasroniylar olamida alohida yig'ilish o'tkazilib, o'sha vaqtdagi rahnamolar tomonidan «Ayol erkakni yo'ldan urish uchun yaratilgan shaytondir, unga ko'zi tushgan odam ham gunohkor bo'ladi, ayol havoni bulg'atmasligi uchun og'ziga to'siq tutib yurishi kerak», degan qarorlar qabul qilingan edi.

Johiliyat tuzumida ayolga ayniqsa erkak uchun dunyoning matohi sifatida qaralardi. Oila masalasi juda og'ir ahvolda edi. Ayol kishini molu mulkka qo'shib, meros qilib olish oddiy hol edi. Ayolga qilingan past munosabatlar, unga yetkazilgan turli zulmlar misolini bir qator sura va oyatlarda ham ko'rish mumkin.

Islom dini dunyodagi mavjud barcha nuqsonlarni, jumladan, insoniyatning nafis bo'lagi sanalmish ayollarga nisbatan qilinadigan munosabatdagi mavjud kamchiliklarni ham tuzatishga, ayollarga qilinayotgan zulm, jabr va sitamni kesishga kirishdi. Ayolga to'laqonli inson sifatida qarash masalasini o'rta qo'ydi. Shu bilan birga, o'ziga xos qonun-qoidalarni, axloq-odoblarni, tasavvur va madaniyatni joriy qila boshladi.

Qur'oni karimning uzun suralaridan biri «Niso» («Ayollar») deb atalishi ham bejiz emas. Boshqa bir sura esa, «Mujodila» («Tortishuvchi ayol») deb nomlanadi. Ulamolimiz «Taloq» surasini «Kichik Niso» deyishadi. Ayollarga bo'lgan e'tiborning tasdig'i o'laroq, Rasululloh (s.a.v.) musulmon ummatiga qilgan ommaviy va'z-nasihatlaridan tashqari, yana ayollar uchun alohida majlislar ham o'tkazib turar edilar[1].

Shu bilan birga, mazkur oyatlarni, Payg'ambarimiz s.a.v.ning sunnatlarini, shariat ahkomlarini ayollarga o'ziga xos uslub bilan yetkazadigan masalalarni tushuntirib beradigan muallimlar kerak edi. Bu vazifani faqat Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning ayollarigina bajarishlari mumkin edi. Shuning uchun Qur'oni karim oyatlarida ularga alohida e'tibor bilan qaralib, alohida talablar qo'yildi[2].

Natijalar va muhokama. Islom dini ilm olishga alohida e'tibor qaratgan. Ilmga targ'ib jamiyat uchun islom shariatining birinchi ko'rsatmasi bo'lgan. Ilm olish o'qish va yozish bilan bo'lganligi uchun bu din erkak va ayollarni teng huquqli holatda bu narsaga chaqirdi: O'qing (ey, Muhammad! Butun borliqni yaratgan zot bo'lmish Rabbingiz ismi bilan! (U) insonni laxta qondan yaratdi. O'qing! Rabbingiz eng Karamlidir. U insonga qalam bilan (yozishni ham) o'rgatdi. U insonga bilmagan narsalarini bildirdi (Alaq surasi, 1-5 oyatlar)[3]. Bu kabi chaqiriqlar jamiyat uchun, ayniqsa jamiyatda o'zining kuchli ta'siriga ega bo'lgan ayollar uchun ham qaratildi. Islom dini ayol kishiga islom, tavhid, faroiz, uyi, oilasi jamiyat uchun zaruriy barcha ilmlarni o'rganishni farz qildi. Va bu faqat ilm olish bilangina to'ldirilishi mumkin edi. Islom dini kirib kelishi bilan bu narsani amaliy jihatdan qo'llash boshlandi.

Sahoba Abu Said Hudriydan: «Ayollar Payg'ambar (s.a.v.)ga: «Erkaklar sizdan har kuni ilm o'rganishmoqda, bizga ham bir kun ajrating», - deyishdi. Payg'ambar (s.a.v.) bir kunni tayinlab, o'sha kun kelgach, ularga va'z-nasihat aytdilar, ba'zi diniy ishlarni buyurdilar»[4]. Mana shundan so'ng ayollarga alohida xutba qilinadigan bo'ldi.

Payg'ambar (s.a.v.)ning o'rinlari quyidagi sohalarda yaqqol ko'rindi:

1. Ruhiy poklik va ma'naviy ko'mak.

Siyrat va hadis kitoblarida kelganidek, Payg'ambar (s.a.v.) ayollarning savollariga javob qaytarib, ularning ilmlari doirasini nazorat qilar va chiroyli hamsuhbat bo'lishlik, boshqalarni ziyorat qilish, nasihat qilishlari kabilarda ko'ringan. Ayollar imon nima ekanligini tushunganlarida o'zlarida ishonch shakllantirdilar va shu ishonchni shar'iy ilmlarni olishga yo'naltirdilar.

Jamiyatda nima sodir bo'lgan bo'lsa, bu narsa ayollarga ham o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmagan. Bu ularni johiliyat qoldiqlaridan uzoqlashtirish va shariatga itoat etadigan insonni shakllantirishda muhim vazifa bo'lgan.

- Ayollarning turli majlis, munosabatlarda o'z o'rinlarini ko'rsatishlari.

Ayollar uchun ma'naviy muhitning o'rni ilm va bilim olishlarida namuna vazifasini o'tashida ko'rina boshladi. Ayollar uchun ko'p tayanch bo'lgan ishlardan biri: Musulmonlar yig'iladigan jamoat namozlari, hayit kunlari, haj amallarini ado etishda ishtiroklaridir. Bunga Rasululloh (s.a.v.)ning quyidagi gaplariga amal qilgan holda yo'l ochib berdi. Solim ibn Abdulloh otasidan rivoyat qiladi: «Rasululloh (s.a.v.): Birortangizning ayoli (masjidga chiqishga) izn so'rasa, uni qaytarmasin», dedilar[5]. Abdulloh ibn Abu Qatoda Ansoriy otasidan rivoyat qiladi: «Rasululloh (s.a.v.): Men namozni uzun o'qimoqchi bo'lib turaman-da, keyin go'dak yig'isini eshitib, onasiga mashaqqat tug'dirib qo'ygim kelmay, namozimni yengil qilaman», dedilar. Shuning uchun ayollar masjidlarga yosh bolalar bilan kelganlar. Agar bola yig'lasa, Rasululloh (s.a.v.) uning onasiga bo'lgan rahmatlaridan namozni yengillatganlar. Masjidlarda bo'ladigan xutbalarga ayollarning intilishlari Ummu Hishom bint Horisning Payg'ambar (s.a.v.)dan qilgan rivoyati asosida bilinadi: Rasululloh nutq so'zlayotgan edilar. Ummu Hishomning «Qur'ondagi Qof surasining 1-oyati haqida minbarda Rasululloh (s.a.v.) o'qigan xutbada eshitganimchalik ko'p narsani o'rganmaganman» degan so'zi buning yorqin isbotidir. Hozirgi vaqtda ayollarning uy-yumushlari, jamoat ishlari bilan ko'proq mashg'ulligini hisobga olgan holda ayollarning uyda namoz o'qishlari afzal hisoblanadi. Masjidda o'qilgan namozning darajasi yuqori bo'lishiga qaramay, ba'zi narsalarni istisno qilib, ayollarning uyda o'qigan namozlari darajasi ham yuqoridir.

Hayit kunlari Rasululloh (s.a.v.) ayollar, yosh qizlarni u qaysi holatda bo'lmasin, namozda hozir bo'lishga buyurganlar. Faqir ayollarni esa boshqalardan qoloqligi ko'ngliga ozor yetkazmasligi uchun bu narsadan man etganlar. Haj mavsumida ayollar islomning besh ustuni haqida o'zlariga tushunarsiz savollariga javob olganlar. Bundan tashqari haj amallarining tartibi haqida bilmaganlarini o'rgananlar. Rasululloh (s.a.v.)dan hadislar o'rganib, hayotlariga tatbiq qilganlar.

Hadis rivoyati va uni yetkazishda ishtiroklari haqida shuni ta'kidlash joizki, hadislarini o'rganish va o'rgatishning ilk bosqichlarida ayollar ham qatnashganlar. Hadis halol, harom va yaxshi ishlarni bilishda shar'iy manba bo'lganligi uchun ayollar o'zlarini hadisni o'rganish va uni tarqatish bilan shug'ullanuvchilar o'rni ko'ra boshladilar. O'z o'rnida ayollar ulardan hadis yodlash va aniqlikni talab qiladigan din ishlarini yetkazishda mas'ul bo'lganlar. Rivoyatda erkaklar kabi ayollarning o'rinlari quyidagilarda ko'rindi:

- Ayollar erkaklar kabi hadis rivoyatini bo'yinlariga olganlar. Rasululloh (s.a.v.) ayollar dinda mukallaf bo'lganlari uchun ularning ham hadislarini o'rganishlariga, eshitishlariga alohida e'tibor qaratganlar. Qur'onda: «Yaqin qarindoshlaringizni (Alloh azobidan) ogohlantiring!» (Shuaro surasi, 214-oyat)i [6] nozil qilinganida Payg'ambar (s.a.v.) yaqin kishilarini barchasini ogohlantirdilar. Bu borada ayollarga xos ahamiyat berildi. Ko'rishimiz mumkinki,

Rasululloh (s.a.v.) yoshi ulug' erkak va ayollarga murojaat qilib, erkaklar kabi ayollar ham dinda mas'uliyati ekanliklarini bildirib o'tganlar. Zehni o'tkir ayollar bu chaqiriqqa amal qilish bilan javob qaytarishdi. Ulardan eng birinchi Xadicha bint Huvaylid bo'ldi. Ulardan so'ng mo'minlarning onalari, muhojirlar, ansoriya ayollar bunga o'z hissalarini qo'shdilar. Rasululloh (s.a.v.) ularni xursand qilib, ilm olishlariga alohida bir kun ajratdilar.

Ayollar bevosita Rasululloh (s.a.v.) yoki turmush o'rtoqlari, otalari, aka-ukalaridan o'rganib, hadislarini yod olishga jiddiy ahamiyat berganlar. Bu hol Payg'ambar (s.a.v.)ning vafotlaridan keyin ham davom etdi. Ayol kishi erkak kishidan oldinga o'tgan va bilimdonligi bilan undan ustun bo'lgan. Samoma ibn Hazm Qushayriydan qilingan rivoyat: «Oyisha (r.a.)ni ko'rib, undan xurmodan tayyorlangan sharob haqida so'radi. Meni bir habash joriya chaqirib: «Bu haqida yaxshilab so'rab ol. U Rasululloh (s.a.v.)ga xurmodan sharob tayyorlab berar edi» dedi».

-Ayollar Rasululloh (s.a.v.) sunnatlaridan xabardor bo'lish, din ahkomlarini o'rganish, ilmiy masalalarni hayotga tatbiq etishda bahs-munozara bilan erkaklarga sherik bo'lganlar. Ummu Fazl bint Horis odamlar o'rtasida Rasululloh (s.a.v.)ning Arafa kunidagi ro'zalari borasida chiqqan nizoni bartaraf etdi. Ummu Fazl bint Horis (r.a.)dan rivoyat qilinadi: «Bir guruh odamlar arafa kuni uning (Ummu Fazlning) oldida Rasululloh (s.a.v.)ning ro'zalari haqida ixtilof qilib qolishdi. Ba'zilari «U zot ro'zalar», deyishdi, ba'zilari «Ro'za emaslar», dedi. Shunda Ummu Fazl u zot tuyada turganlarida bir qadah sut yuborgan edi, u zot uni ichdilar»[7]. Ibn Hajar aytadi: «Erkaklar va ayollar o'rtasida ilm doirasida bo'ladigan bahs hadisning foydalaridan biridir».

- Ayollar, shuningdek, turli ilmlarni, hadis rivoyatini yetkazishda ishtirok etganlar. Bu holat ularning ilmga bo'lgan qiziqishlaridan yaqqol namoyon bo'lgan. Ilm yoki hadisni yozib berish o'sha vaqtda boshqalarga biror narsani tushuntirishda vositalardan biri bo'lganligi uchun Rasululloh (s.a.v.) ayollarni ilm olishga targ'ib qilganlar. Bunga Shifo bint Abdullohdan rivoyat qilingan hadis dalil bo'ladi. Shuningdek, ba'zi sahobiy ayollarni yozuv xati chiroyli bo'lgani uchun maqtaganlar.

Ayollarning rivoyati haqidagi mavzularda Imom Shavkoniy aytadi: «Olimlarning birortasi ayollardan kelgan xabarlarni ularning ayollik sifati nuqtai nazaridan rad etmagan. Insonlar qabul qilgan bir qancha sunnatlar borki, bir sahobiy ayoldan rivoyat qilingan va bu holat ularning rivoyat ilmidagi nasibasidan bebahra qilmaydi»[8].

Ayollarning faoliyati borasida kibor sahobiyalar, buyuk muhaddislar, olimlar bir qancha ma'lumotlarni keltirib o'tganlar. Masalan Ali ibn Abu Tolib (r.a.) Rasululloh (s.a.v.)ning mavlolari hisoblangan Maymuna bint Sa'ddan hadis eshitgan. Shuningdek, Imom Muhammad ibn Shihob Zuhriy, Imom Molik, Ahmad ibn Hanbal, Imom Sam'oniy va boshqalar o'zlarining kitoblarida ayollar uchun alohida o'rin ajratganlar.

Olimlar Alloh taoloning: «Ey, imon keltirganlar! O'zlarinigizni va oila a'zolarinigizni yoqilg'isi odamlar va toshlar bo'lmish do'zaxdan saqlangiz...» (Tahrim surasi, 6-oyat)[9] oyatiga amal qilib, o'zlarining ahli ayollari va farzandlarining, uning o'g'il yoki qizligi e'tiborga olinmasdan, ilm olishlariga befarq bo'lmaganlar. Rasululloh (s.a.v.)ning o'zlari ham bu borada o'rnak bo'lganlar. Kitoblarda kelgan ma'lumotlar ayollarning diroyat ilmida yuqori o'rinda turishini, hadis ilmlarini yaxshi tushunishi nuqtai nazaridan ekanligini ko'rsatadi. Ayollar uchun kitoblarda alohida o'rin ajratilishining sababi ham shunda. Masalan, Sa'd ibn Abu Vaqqos qizi Oishaga, Anas ibn Molik qizi Ominaga va shu kabi olimlar o'zlaridagi ilmlarni farzandlariga o'rgatish ilan namuna bo'lganlar. Imom Molik aytishicha, biror o'quvchi unga «Muvatto»ni o'qib bersa, ba'zi joyda harf qo'shib yoki kamaytirib aytsa, qizi eshikni taqillatardi. U esa o'quvchiga: «qayta o'qi, xato qilding» derdi. O'qiyotgan kishi qayta o'qib, o'z xatosini topardi[10].

Muhaddis Ibn Hajar Asqaloniy o'z kitoblarida bir qancha ilm yo'lidan yurgan ayollar va roviy ayollar haqida ma'lumotlarni bergan. Ulardan singlisini keltirib o'tgan. Qizi Mavz o'zining tog'asidan ilm olgan. Ayoli Unas ustoz, o'z davrining buyuk kishilaridan bo'lgan Abdurahim Iroqiydan dars eshitgan va bir qator kishilarning taklifiga binoan ijozat olgan. Uning boshqa qizlari ham ilmi bo'lishgan. Yosh vafot etishganligi sababli ota-onasi kabi mashhur bo'lishmagan.

Xulosa. Ilm olish har bir erkak va ayol uchun farz darajasiga ko'tarilgan amallardandir. Inson o'zining axloq-odobi, tarbiyasini faqatgina boshqalardan o'rgangan ilmlari asosidagina sayqallaydi. Ayollarning ilm olishi bugungi kunda yosh avlod tarbiyasida alohida ahamiyat kasb etadi. Islom dini ilm olish borasida ayollarga hech qanday to'siq qo'ymagan. Insonni unda ayollik sifati mujassam bo'lganligi uchun ilmdan chetlashlashtirish, ilm berishda yoki olishda «ayollarga shu ilmning o'zi kifoya» qabilida ish ko'rish yaramaydi. Ba'zi diniy ekstremistik guruhlar ilgari surayotgan g'oyalarning asosi Islom dini ta'limotlarida bu tarzda yoritib berilmagan.

ADABIYOTLAR

1. Мухаммад Абу Захв. Ал-Хадис ва ал-мухаддисун. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1984. – Б. 55.
2. Шайх Мухаммад Содиқ Мухаммад Юсуф. Хадис ва ҳаёт. – Т.: Шарқ, 2011. – Ж. 25. – Б. 10-14.
3. Куръони карим маъноларининг таржима ва тафсири // Таржима ва тафсир муаллифи: шайх Абдулазиз Мансур. – Т.: Тошкент ислом университети, 2012. – Б. 597.
4. Имом Бухорий. Саҳиҳ Бухорий. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. – Ж. 1. – Б. 27-28.
5. Олтин силсила. Саҳиҳул Бухорий. – Т.: Hilol-Nashr, 2013. – Ж. 1. – Б. 644.
6. Куръони карим маъноларининг таржима ва тафсири // Таржима ва тафсир муаллифи: шайх Абдулазиз Мансур. – Т.: Тошкент ислом университети, 2012. – Б. 376.
7. Олтин силсила. Саҳиҳул Бухорий. – Т.: Hilol-nashr, 2013. – Ж. 2. – Б. 492.
8. Мухаммад ибн Али Шавконий. Найл ал-автор шарх мунтаки ал-ахёр. – Байрут: Дор ал-хайл, 1973. – Ж. 8. – Б. 22.
9. Куръони карим маъноларининг таржима ва тафсири // Таржима ва тафсир муаллифи: шайх Абдулазиз Мансур. – Т.: Тошкент ислом университети, 2012. – Б. 560.
10. Қози Иёз. Тартиб ал-мадорик. – Байрут: Дор ал-ҳаят, 1967. – Ж. 1. – Б. 1010.